

# Christian Jørgensen – den første landsbydaguerreotypist i Slesvig og Holsten

af Uwe Steen

Daguerreotypiet er den tidligste form for fotografering. Den nye kunst dukkede første gang op i hertugdømmerne i 1841, og i de første år slog det nye kun rod i byerne. På landet fandt de første forsøg sted noget senere. Maler Christian Jørgensen indrettede et atelier i Snogbæk i 1854 – og han var formentlig den første »landsby-daguerreotypist« i hertugdømmerne. Lærer Uwe Steen fra Busdorf ved Slesvig fortæller her den spændende historie – på grundlag af Jørgensens helt enestående regnskabsbog.

Malmester Christian Jørgensen blev født den 25. juni 1811 i landsbyen Ragebøl i Dybbøl sogn. I 1848 købte han hus i Snogbæk i nabosognet Sottrup, og her virkede han i sit erhverv indtil 1858<sup>1</sup>. Politisk var han dansk. Hyppigt købte han bøger, og han abonnerede på mindst tre aviser – »Dannevirke« og »Den danske Slesviger«<sup>2</sup> og desuden det satiriske blad »Corsaren«. Man må karakterisere ham som en belæst og velinformeret håndværker.

Den 25. november 1856 giftede han sig med den 28-årige Anna Maria, født Hansen. I sidste halvdel af året 1858 flyttede han til Varnæs, og her døde han den 10. december 1878.

Sådan lyder i nøgne omrids maler Christian Jørgensens biografi. Bag disse noget uspændende data gemmer der sig imidlertid en ret usædvanlig historie. Jørgensen var nemlig langt mere end maler – han var måske den første, som på landet i hertugdømmerne gjorde forsøg i daguerreotypiets dengang ret nye kunst. Beretningen herom kan gives takket være en lille regnskabsbog, som i dag findes i landsarkivet i Aabenraa.

Jørgensen førte sin udgiftsbog i perioden fra den 1. april 1848 og indtil den 31. juli 1858. Bogen indeholder også en samlet opgørelse over udgifter i årene 1848-55<sup>3</sup>. Alle udgifter fra en halv skilling og opefter fandt plads i bogen. Der er udgifter til tobak og lampeolie, bomuldsunderbukser og gamle vinduesrammer, vejledning om tryllekunster, bergamot- og citronessenser til punch og meget mere. Spredt i denne brogede blanding findes de notater, som interesserer os her. Det er notater, som viser, hvordan Jørgensen uddannede sig til daguerreotypist – som et bierhverv.

Udgiftsbogen er derfor en bemærkelsesværdig kilde til Danmarks, Slesvigs

og Holstens fotografihistorie. Bogen gør det for første gang muligt at følge en landsbyhåndværkers udvikling til »typist«. Om mange fotografer i 1840'erne og 1850'erne i hertugdømmerne ved man, hvornår de for første gang trådte frem for offentligheden med annoncer. Langt mindre derimod ved man om, hvornår de for første gang begyndte at beskæftige sig med det nye medium. Næsten intet ved man om, hvordan deres første eksperimenter forløb.

Således berettes om Rendsborg-maleren Louis Blanc (1806-1888) – måske den allerførste daguerreotypist i hertugdømmerne – at han allerede 1841 begyndte at fotografere og i alt fald fra 1843 rejste rundt i Slesvig og Holsten og fotograferede<sup>4</sup>. Men først i juni 1844 tilbød han daguerreotypi-portrætter gennem annoncer<sup>5</sup>. Endnu mere tålmodig med sine første annoncer var »opticus« Claus Claussen i Meldorf. I et brev meddeler han, at han begyndte at beskæftige sig med fotografiet i 1842. Men først i august 1846 bekendtgjorde han det i Husum, da han var undervejs med sit kamera<sup>7</sup>.

Noget lignende kan berettes om andre tidlige daguerreotypister. Mange havde en længere forberedelse bag sig, før de vovede at træde frem for offentligheden med acceptable præstationer. Dertil kommer, at det udelukkende var i byerne, de lærte at tage daguerreotypier. Der havde de hovedparten af deres indtjening, og kun sjældent søgte de ud på landet.

Det er derfor temmelig usandsynligt, at der omkring 1852, da Jørgensen begyndte at fotografere, allerede et eller andet sted i hertugdømmerne fandtes en landsbyhåndværker, som drev et daguerreotypi-atelier. I alt fald var der ingen inden for oplandet omkring Aabenraa, Flensborg og Sønderborg. Jørgensen var følgelig den første landsbyfotograf i denne egn, og sandsynligvis i både Slesvig og Holsten. Så meget højere må vi vurdere hans udgiftsbog som fothistorisk kilde.

## De første eksperimenter

Hvornår Jørgensen besluttede at blive daguerreotypist kan ikke siges præcist – ej heller, hvornår han begyndte at tage »lysbilleder«. Men i alt fald ejede han det nødvendige udstyr, da han den 25. april 1852 begyndte at indføre sine udgifter mere udførligt i regnskabsheftet. I perioden april 1852 til november 1853 er der intet, som tyder på køb af kamera. Han må altså allerede have

*I Christian Jørgensens regnskabshog kan man følge hans udvikling som daguerreotypist i årene 1852-58. Under 29. april 1853 nævnes bl.a. indkøb af et objektiv. Den 6. og 7. maj og 1. og 2. juni omtales besøg med indkøb og undervisning hos læremesteren, den kendte Flensborg-fotograf Christian Friedrich Brandt. Landsarkivet i Aabenraa, privatarkiv Acc. 1073.*

	April 1853	Christians	475	12/2
25.	fra Quid i Niessauville		2	4.
26.	Regierung und Jäger Gasse 29 3/4 Pf festenbaut - 12h - Rabat 38h		4	
29.	St. Christen mit Mollen i flaut. 10 Pf 600k. 2 flader 2 Pf, 2 flader 2 Pf 8/10, 1 Oia. Gullmann 12 Pf -		45.	
30.	Wart Jørgen Kijing. Lagerant.		1.	13.
31. Mai 2	Dr. Alu. Paa 18 Pf, 3 Luin. 12 Pf		1	14.
1. Juni	fra Tüfögt fra la Jacon Gromm		2.	
2. Juni	til flaut berg. Gromm 10 Pf, 3 flader Lagom 2 Pf 12, 100. Paa 1 Pf, 7/8 Gromm 1 Pf 1 Pf, Gromm 1 Pf 2 Pf, Gromm 1 Pf 5 Pf, mit Mollen 6 Gromm 2 Pf, 12 flader 6 Pf 2 Pf, nu 3 Gromm 1 Pf mit Gromm nu 2 Pf 5 Pf, fast for 10 Gromm 4 Pf, Gromm til 10 Pf fast for 10 Pf, Gromm i Gromm 1 Pf 1 Pf, fast for 10 Pf, Gromm 1 Pf		27.	8.
3.	Jacon und Jäger Gasse		34.	1.
14.	Lagomberg for Lager in kinder		8.	12.
15.	Lager		1.	
16.	Offen 4 Pf 4 Pf 1 Pf fast 1 Pf			10.
16.	Wenig		1.	
19.	Lu. Log. Lilla Mager - fast 3a		2.	1.
20.	Lilla Mager Reaktion af fast 1 Pf		6.	
24.	Lilla Mager		3.	
28.	Lilla Mager 2 Pf		1.	6.
29.	Jacob Kierke til Lilla Mager til 10 Pf		1.	1.
30.	Lilla Mager fast for 10 Pf, Gromm 1 Pf 2 Pf 2 Pf		49.	8.
1. Juni	Lilla Mager von Mader 6 Pf, Gromm til 10 Pf 2 Pf, Gromm 1 Pf, i flaut berg Gromm 2 Pf, mit 10 Pf 4 Pf, 10 Pf fast 10 Pf, Lilla Mager af 10 Pf 10 Pf 10 Pf, Gromm fast for 10 Pf mit 10 Pf 2 Pf, Gromm 1 Pf		9.	14.
12.	fra Mader af 10 Pf 10 Pf af 3 1/2 ang		2.	10.
			27	
			1058	46

ejet et apparat og have udført de første forsøg, da han den 30. april 1852 hos Christian Gartner hentede »noget til daguerreot.« (dvs. til kameraet). Udgiften var 1 mark 8 skilling. Tre dage senere, den 2. maj, skaffede han sig et blødtgarvet hjortelæderskind til at polere de forsøvede daguerreotypi-plader og en spritlampe. Med lampen varmede han sikkert kviksølvvet, over hvis dampe fotografierne blev fremkaldt. Alligevel må vi antage, at han ikke er begyndt at daguerreotypere meget før april 1852.

For at kunne bedømme, hvorvidt Jørgensens indkøb hænger sammen med fotograferingen, er det nødvendigt at se kort på daguerreotypi-processen. Den forsøvede kobberplade, hvor billedet skulle indfanges, måtte gennemgå seks »operationer«<sup>8</sup>:

1. pladen renses og poleres
2. pladen gøres lysfølsom, idet den først behandles med jod og derefter gøres følsom med brom – eller klorforbindelser
3. pladen belyses
4. pladen fremkaldes over kviksølvdampe
5. billedet fikseres i en natronopløsning
6. billedet koloreres – om ønsket – og sættes bag glas.

I maj 1852 købte Jørgensen 4 lod (1 lod = ca. 15 gram) klorjod til brug for at gøre pladerne følsomme. Desuden erhvervede han flasker og stentøjsskåle i forskellig størrelse til sit mørkekammer. Det er muligt, at køb af tre ark metalguld og to ark sølvfolie til 4 mark 4 skilling og de gentagne bogkøb hos »Møllers kone« ligeledes hænger sammen med fotograferingen. Alt i alt må Jørgensen i sin første fase som daguerreotypist have forsøgt sig med mere eller mindre vellykkede optagelser. Tilsyneladende morede han sig ved forsøgene, trods den vanskelige fremstillingsproces.

På den anden side er det nok også gået op for ham, at det næppe ville være muligt at komme videre uden fagkyndig bistand, især når han havde til hensigt at tjene penge på daguerreotypierne. Vi må gå ud fra, at han har set sig om efter daguerreotypister, som kunne hjælpe med gode råd og vejledning. Bl.a. den usædvanligt dygtige Flensborg-fotograf Christian Friedrich Brandt<sup>9</sup> er sikkert blevet ham anbefalet.

For Jørgensen stod det først på året 1853 fast, at han ville være daguerreotypist. Ikke blot udvidede han fra da af stadig sit mørkekammerudstyr med flere flasker, miksturglas og Gutta-Percha-skåle, men han var også fra slutningen af januar til slutningen af marts 1853 ofte på posten, sendte bl.a. breve til Flensborg og forberedte grundigt sin første rejse til fjordbyen angående daguerreotypiet. F.eks. noterede han den 25. februar og 12. marts 1853: »Post-





*Det var meget skarpe og klare billeder, som kom fra Flensborg-fotografen Christian Friedrich Brandts atelier. Her et saltpapirfoto ca. 1856 | 57 af Peter Johannes Christian Kahl (1825-58). Han var født i Treja og blev forstkandidat 1853. Foto i Landesbibliothek Kiel.*

gange til Silo 3 skilling<sup>10</sup>. Hvad Jørgensen foretog sig hos »opticus« Silo fremgår ikke af optegnelserne. Tilsyneladende var han dog ikke tilfreds med Silos tilbud, og han vendte sig til konkurrenten.

Forud for sin første Flensborg-rejse lod Jørgensen også sit hus bygge om. Sandsynligvis hang det sammen med fotograferingen, og han begyndte på den måde at indrette et mørkekammer og et atelier. Ved udgangen af april indtraf der nu fragt i Snogbæk fra kunsthandler Møller<sup>11</sup> i fjordbyen. Det drejede sig om et objektiv, seks  $\frac{1}{6}$  plader (81 × 72 mm), klorguld og en flaske »guldvand« (sandsynligvis Fizeau-guldopløsning, hvormed man gav de sarte daguerreotypier en brunlig tone og derved gjorde dem væsentligt mere holdbare).

Den 29. april 1853 deltog Jørgensen i en begravelse, med en udgift på 1 mark 13 skilling. Den 3. maj købte han tre knive, og rejste så den 6. maj med skipper Hansen to dage til Flensborg for at købe stort ind af fotoartikler. Hos boghandler Butnuh betalte han for en bog 5 mark. Hos Møller for daguerreotypi-portræt-rammer (selv betegnede han dem som »indfatninger«), 12 daguerreotypi-plader og bly 9 mark 9 skilling. Brandt fik 10 mark for brom, bromkalk og en alen fløjl.

## Uddannelse i Flensborg

To andre poster var bemærkelsesværdige. Tilsyneladende havde Jørgensen ved de første forsøg eksperimenteret med dyre nye plader, og derpå klaget hos eksperten i Flensborg over de mislykkede og også ret dyre forsøg. Brandt som erfaren fotograf har da nok foreslået, at han til eksperimenterne i stedet skulle benytte »gamle« plader, som var blevet fejlbelyst. Det var dengang almindeligt at sælge sådanne plader billigt til fornyet anvendelse. De galvaniske plader kunne modstå afpudsning af mindst to fikseringer<sup>12</sup> og kunne derefter uden videre benyttes til forsøg. Jørgensen slog til og tog 1¾ pund (!) af denne vare med til Snogbæk. For daguerreotypi-undervisning fik Brandt desuden 1 mark 5 skilling. I alt kostede rejsen malermesteren 27½ mark, incl. over 13% i biomkostninger.

Jørgensen var blevet grebet af det nye medium. Kun fire uger senere, den 1. og 2. juni 1853, opholdt han sig igen i Flensborg. Denne gang købte han hos Brandt for 3 mark 2 skilling et komplet udstyr til jodbehandling, bestående af en »had« jod, to kasser og det dertil nødvendige matslebne spejlglas. Desuden fik han yderligere undervisning. Jørgensen syntes sikkert om Brandts undervisningsform, for den kommende landsby-daguerreotypist betalte 2½ mark og 1 skilling i drikkepenge for undervisningen. Det sidste noterede Jørgensen udtrykkeligt.

I sidste halvår 1853 var malermesteren derefter påfaldende sjældent på posten, men begyndte på den anden side målrettet at sammenkøbe materialer til sit atelier – selv kaldte han det »glashuset«. F.eks. betalte han 5 mark 12 skilling for gamle vinduer. To stammede fra Sottrup kirke, resten fra skolen. Glarmester Boisen fik umiddelbart derefter 15 mark for ti vinduer med glas, af hvilke han så byggede atelieret. I september erhvervede Jørgensen hertil fem gipsfigurer og nogle billeder (evt. kulisser) til atelieret. 18. og 19. oktober drog han for tredje gang til Flensborg, denne gang bl.a. for at købe farveprøver. Han undlod heller ikke at se ind hos Brandt og medtog på kredit mindst to kameraer til en værdi af 50 mark 10 skilling. Beløbet overviste han den 13. november med posten. Resten af året 1853 skete der næppe noget særligt med hensyn til daguerreotypiet hos Jørgensen. Han købte billedglas til otte optagelser og indkøbte yderligere gamle vinduesrammer billigt. Den 26. december »fejrede« han med et krus brændevin, og ved årets udgang var han på auktion i Sønderborg. Desværre lykkedes det ham ikke at få hammerslag på noget – blot en skilling til fortæring blev indført i regnskabsbogen. Jørgensens årsregnskab 1853 balancerede med 1960 mark<sup>13</sup>. – Det er i øvrigt den eneste gang, vi erfarer noget om hans indtægter.

Men anden fase i hans uddannelse var endnu ikke slut. Fra 9.-14. januar

1854 rejste han for fjerde gang til Flensborg, og denne gang blev han der længere end sædvanligt. I forskellige forretninger købte han 100 messingøske-ner til ophængning af daguerreotypier, en lille tang, to flakoner klorguld – og der blev også penge til håarklipning for 3 skilling. Hos Møller dækkede han sig ind med tre dusin  $\frac{1}{4}$  (108 × 81 mm) og  $\frac{1}{6}$  plader, rammer (indfatninger), seks dusin guldborster, 50 blad papir til bagklædning på daguerreotypierne og  $\frac{1}{4}$  pund pudsebomuld. Også Brandt bærede han med et besøg. Hos ham købte han denne gang kun fire plader og tre rammer, dertil en pudseblok til  $\frac{1}{4}$  plader, bromkalk og jod. Atter blev han undervist og denne gang tilsynela-dende indviet i atelier-daguerreotypiets »højere« hemmeligheder; thi Brandt tog sig ganske godt betalt for denne undervisning – 15 mark. Flensborg-rejsen kostede Snogbæk-malermesteren i alt 87 mark  $13\frac{1}{2}$  skilling. Deri er indbefattet ret betydelige biomkostninger på næsten 16%.

### Atelier i Snogbæk

Jørgensen var nu godt forberedt både i teori og praksis. Han rådede over de nødvendige materialer og kemikalier og var kommet et væsentligt skridt nær-mere den planlagte åbning af sit atelier. Nu fremskyndede han den med kraft. I begyndelsen af marts udbedrede murer Johann Johannsen i fem dage »glashuset«. Betalingen var 8 skilling om dagen – i alt 2 mark 8 skilling. Samtidig modtog Jørgensen flere pakkeforsendelser fra Flensborg – således den 3.marts en pakke med fiksernatron, klorguld og to kander destilleret vand. Kort derefter, den 7.marts, supplerede han lageret med endnu 50 glas til  $\frac{1}{6}$  plader og fik desuden fra Møller plader og rammer til en værdi af 48 mark 14 skilling. En tid senere købte han endnu tre billeder med lakerede rammer, måske til pynt i atelieret. I slutningen af marts var der problemer med »glashu-set« – glarmester Boisen udbedrede dem for 1 mark 8 skilling. Desuden fik han en hovedstøtte fremstillet hos smed Christian Gartner. Den var nødvendig, for at portrætterne ikke skulle blive ødelagt som følge af den relativt lange belysningstid på flere sekunder. Endelig kom der fra Flensborg endnu en

---

**Daguerreotyp = Portraiter**  
afstages meget billigt af  
Christian Jørgensen,  
Maler i Snogbæk.

---

Maler Christian Jørgensen bekendtgjorde åbningen af sit atelier med denne annonce den 22., 24. og 27. juni 1854 i Den danske Slesviger.

sending kviksølv og klorguld. Langt om længe kunne Jørgensen ved slutningen af april eller først i maj 1854 åbne sit daguerreotypi-atelier i Snogbæk. Dermed havde han afsluttet anden fase af uddannelsen til landsbyfotograf – som bierhverv.

Men på ét punkt blev han skuffet. Forventningen om at tjene investeringerne hurtigt ind igen gik tilsyneladende ikke i opfyldelse, selv om forretningen i første omgang gik blændende godt. For at kunne tilfredsstille den første efterspørgsel fik han i begyndelsen af juni og i juli sendt endnu ca. 60  $\frac{1}{4}$  og  $\frac{1}{2}$ -plader og rammer fra Møller. Udgiften var 66 mark 2 skilling.

Åbningen af Jørgensens atelier i Snogbæk imødekom landbefolkningens behov. Indtil da havde folk måttet tage til Aabenraa, Sønderborg eller Flensborg, hvis de ville »tages af«. Det var besværligt og kostbart og krævede en, måske to dages rejse. I de tre byer havde der været bosiddende fotografer i flere år, i Aabenraa siden 1845 og i Sønderborg siden 1848<sup>14</sup>. I Flensborg var i alt otte fotografer virksomme i disse år<sup>15</sup>.

Jørgensen bekendtgjorde åbningen af sit atelier med nogen forsinkelse den 22., 24. og 27. juni 1854. Det skete i ligelydende annoncer i »Den danske Slesviger«. Meddelelsen var en lille sensation for egnen. Annoncerne kostede ham 1 mark, som han først betalte i september i forbindelse med en rejse til Sønderborg. Der købte han endvidere 100 billedøskener af stål, og han betalte en kunstner 4 mark 13 $\frac{1}{2}$  skilling for tre silhouetter.

Der var gået to og et halvt år, fra han begyndte på fotograferingen, og indtil den første annonce fremkom. Som almindelig maler måtte han temmelig ofte rejse omkring. Alligevel er det påfaldende, at hans rejseaktivitet tog til fra 1854. I udgiftsbogen er fra da af noteret mere hyppige rejser til Sønderborg,

### Daguerreotyp: Portraiter

aftages i ethvert Veirlig, om Vinteren dog helst i klart Veir. For det Første til følgende Priser: for 1 Person 1 Rd. 4  $\text{R}$  — 2 Rd. 2  $\text{R}$ . 2 Personer paa et Billede 2  $\text{R}$  mere, en heel Familie paa et Billede 3 Rd. Naar mere tages af samme Slags, noget billigere. Om Løverdagen vil jeg være bedst at træffe hjemme.

Christian Jørgensen,  
Maler i Snobæk.



*Det eneste kendte daguerreotypi fra Christian Jørgensens hånd er dette billede, måske fra 1850'erne. Det sidder endnu i den originale indfatning. Desværre er personerne uidentificerede. Historiske Samlinger, Aabenraa.*

Broager og Gråsten. Sandsynligvis har han fremstillet daguerreotypier, når han deltog i brylluper, årsmarkeder og ringriderforanstaltninger dér. En tredages rejse til Als fra den 21. til den 23. december 1854 kan også have haft forbindelse med fotograferingen.\*

Alligevel må vi gå ud fra, at han overvejende optog billeder i sit atelier og kun lejlighedsvis virkede som omrejsende daguerreotypist. I 1854 er det ligeledes påfaldende, at han var mere beskæftiget med at indrette sit »glashus« og med at fotografere end med at varetage sit egentlige erhverv.

Sammenlignet med 1853 reduceredes hans samlede udgifter med næsten 20% (1853: 1960 mark – 1854: 1596 mark). Investeringerne i farver o.lign. gik endnu mere tilbage – næsten 32% (1853: 828 mark – 1854: 566 mark). Derimod kulminerede udgifterne til daguerreotypiet med 274 mark, en relativt høj sum, når man betænker, at en håndværkssvend på den tid i gennemsnit på årsbasis tjente 300 mark. I 1855 ændrede billedet sig igen. Jørgensen havde igen større

\* Se her også Andreas Andresens beretning s. 110f i denne årbog, om en fotografers besøg i Skelde o. 1858.

Tabel 1. Jørgensens samlede udgifter samt udgifter til farver, husholdning og daguerreotypi 1851-55 i mark<sup>16</sup>

	1851	1852	1853	1854	1855
Udgifter i alt	1158	1460	1960	1596 <sup>17</sup>	1692
Udgifter til farver	636	987	828	566	957
Udgifter til husholdning	215	286	354	332	309
Udgifter til daguerreotypi		42	157	235 <sup>18</sup>	129
Andre udgifter	307	145	621	462	297

udgifter (1855: 1692 mark), han øgede udgifterne til håndværket betydeligt (fra 566 til 957 mark) og reducerede derimod udgifterne til fotograferingen til ca. 129 mark.

Hvor mange plader han belyste i 1854 kan ikke angives, da han ikke altid angav antallet. Derimod kender vi hans udgifter. Maksimalt har han afsat mellem 150 og 180 daguerreotypier i 1854.

Fra 1855 tog Jørgensen sig igen mere af sit håndværk, men forsømte dog ikke fotograferingen. To gange, i begyndelsen af januar og slutningen af september 1855, kørte han til Flensborg og begyndte at interessere sig for en anden fotografisk metode – kalotypien<sup>19</sup>. Således skaffede han sig i marts 1855 sølvnitrat fra Flensborg, hvormed han kunne gøre papiret følsomt. Og da Jørgensen den 25.-26. september 1855 sejlede med skipper Hansen til Flensborg, benyttede han lejligheden til at blive fortrolig med endnu en fotografisk opfindelse – den såkaldte nascolodium-procedure<sup>20</sup>. Han købte sølvnitrat, og desuden også en lille portion kolloidium. Det viser, at han havde til hensigt at eksperimentere med den nye proces.

Endvidere købte han ½ pund kviksølv og forskellige plader med hjem, et tegn på, at han endnu benyttede den tilvante daguerreotypi-metode. Men samtidig lod han altså heller ikke fornyelser upåagtet.

Efter 1855 blev Flensborg-rejserne mere sjældne. I stedet bestilte han fotokemikalier og materialer per post – og modtog i almindelighed varen 10-14 dage efter bestillingen. Somme tider betalte han forud (f.eks. 21. juli 1855), ellers overviste han beløbene med posten.

I marts 1855 lod han indrykke en annonce i »Den danske Slesviger«. Det er den eneste som kendes, og her anbefalede han sig med daguerreotypi-portrætter. Annoncen kostede 1 rigsdaler 16 skilling, som han betalte den 16. august 1855.

Efter alt at dømme var afsætningen imidlertid på dette tidspunkt gået tilbage. Jørgensens priser lå ikke nederst på skalaen<sup>21</sup>, og konkurrenterne i byerne benyttede mere moderne metoder. De arbejdede billigere, hurtigere og bedre.



*Jørgensen fortsatte som fotograf ind i 1870'erne. Ifølge en sikker overlevering er han mester for dette billede af Varnæs-degnen Christian Nielsen Gammelgaard (1805-90) og hans kone Anne Marie f. Thøjsen (1815-86) med deres to sønner Andreas Christiansen Gammelgaard (1843-70) (t.h.) og Niels Christiansen Gammelgaard (1840-1913) (t.v.). Billedet må være fra sidst i 1860'erne. Degnen blev dannebrogsmænd i 1853. Billedet står positivt på glaspladen. Historiske Samlinger, Aabenraa.*

I alt har han i 1855 højst fremstillet 100 daguerreotypi-portrætter – i udgiftshæftet omtales 72 købte plader. Året efter var interessen for fotografiet så vidt vi kan se kølnet betydeligt. Kun nogle få gange bestilte han fotokemikalier – Fizeau-guldopløsning (?) og fiksernatron – og tre dusin indfatninger« hos Brandt og Møller. For 3 rigsdaler 2 mark – en ret høj sum – lod han objektivglassene i sit daguerreotypi-apparat efterslibe. Derimod ses ikke, at han har købt plader i 1856.

### Forretningen lukkes

Den 25. november 1856 holdt Jørgensen bryllup, og han fik andet at tage sig til. Nu svandt interessen for fotograferingen helt ind. Kun én gang – i 1857 – bestilte han fire dusin  $\frac{1}{6}$  plader af mærket »Prima«. På dette tidspunkt gjaldt

Tabel 2. Jørgensens udgifter til daguerreotypiet i mark

	1852	1853	1854	1855	1856	1852-56
<i>Udgifter i alt</i>	42	157	235	129 <sup>18</sup>	28	592
deraf til Brandt		66	36		0	103
til Møller		57	148	68	14	289
- til andre i Flensborg	3		15	6	12	39
- til handlende og håndværkere i omegnen	38	33	34	53	0	160

daguerreotypiet allerede for teknisk forældet. Vi må antage, at Jørgensen kun har fremstillet daguerreotyper en gang imellem og vel mere for at gøre en en tjeneste end for at tjene penge. Fra maj 1857 og indtil regnskabsbogen slutter den 31. juli 1858 er der derfor praktisk talt ingen notater, som har med fotograferingen at gøre. Således endte den engagerede landsbyhåndværkers udflugt til daguerreotypi-kunsten.

I årene 1852-56 udgjorde Jørgensens samlede udgifter til fotografiet mindst 592 mark 3 skilling<sup>18</sup>. Af dette beløb faldt 431 mark 8 skilling (73%) i Flens-



*Her er Christian Andresen Gammelgaard (1866-1930), degn i Stubbæk 1894-1930, fotograferet i Varnæs som 4 årig o. 1870, sikkert af maler Jørgensen. Positivbillede på glasplade. Historiske Samlinger, Aabenraa.*



borg. Den største del, 289 mark (=67%), fik kunsthandler Møller, Brandt derimod kun 103 mark 4 skilling (=24%)<sup>22</sup>. For 39 mark 4 skilling kender vi ikke modtageren. Restsummen på 160 mark 11 skilling tilfaldt håndværkere og handlende i Jørgensens nærmere omgivelser. Det er påfaldende, at Brandt især leverede fotokemikalier og apparater, kunsthandleren leverede plader, rammer og objektiver. I alt købte Jørgensen næsten alle de fotografiske artikler i Flensborg<sup>23</sup>. Mindre specielle artikler såsom flasker, glas i alle størrelser, skåle, krukker osv. i Sønderborg eller i omegnen<sup>24</sup>. Særlige arbejder, således bygningen af atelieret, en trækasse til ¼ plader, en hovedstøtte osv., lod han som vi har set udføre hos landhåndværkere i omegnen. I alt havde Jørgensen fra 1852 til 1856 mindst 27 gange direkte eller indirekte forbindelse til Flensborg, det være sig, at han rejste derhen eller bestilte varer per brev, eller at han sendte penge eller lod en god bekendt besørge et indkøb. Kun fire af de 27 Flensborg-kontakter havde ikke direkte noget at gøre med fotograferingen. Syv gange rejste han med skib eller dagvogn, fra maj 1853 til januar 1854 fire gange, derpå efter et års pause, fra januar til september 1855, endnu tre gange. Men sandsynligvis har han været der mindst én gang, før de detaljerede regnskabsnotitser begynder den 25. april 1852, bl.a. for at købe et kamera og fotokemikalier. Hovedparten af ordrerne afviklede han per post. Påfaldende er det, at han ikke kunne eller ville købe fotoartikler eller kemikalier i den nærmeste by Sønderborg, skønt der allerede boede en daguerreotypist dér.

## Sammenfatning

Vi har nu fulgt Jørgensens karriere som daguerreotypist. Den ikke uformuende håndværker begyndte at beskæftige sig med denne ret nye kunst i 1852. Tidspunktet var gunstigt valgt. Det var igen økonomisk gode tider i hertugdømmerne efter de politisk vanskelige krigsår fra 1848 til 1851. På landet fandtes der dengang næppe daguerreotypister. Landboerne måtte rejse til byerne, hvis de ville fotograferes – med mindre de var så heldige, at en daguerreotypist kom på gennemrejse med sit kamera. Og det skete sjældent. At rejse til byen var besværligt og dyrt. Det betød, at Jørgensen havde fundet et udækket behov. Derfor påtog han sig mange rejser og udgifter, for at gennemføre uddannelsen til daguerreotypist. En tid lang eksperimenterede han med et ganske beskedent udstyr. Senere indså han, at det var nødvendigt med fagkyndig hjælp, hvis han ville tjene penge i faget. Uddannelsen fik han hos Flensborgs førende daguerreotypist Friedrich Brandt. I Flensborg skaffede han sig også alle remedier til sin virksomhed. Efter mere end to års forberedelse åbnede han sit atelier i Snogbæk i maj 1854. Her foregik de fleste optagelser.



*Varnæs-degnens to sønner Niels og Andreas Gammelgaard fotograferet o. 1860, sikkert af maler Jørgensen. Positivbillede på glasplade. Historiske Samlinger, Aabenraa.*

Desuden rejste han formentlig rundt med sit kamera i omegnen til årsmarkeder, bryllupper, ringridninger o.lign.

Efter alt at dømme var det økonomiske udbytte dog ringe. I de tre år, 1854-56, hvor han i første række virkede som daguerreotypist, kunne han næppe afsætte mere end 300 optagelser. Konkurrenterne i byerne var ham overlegne, og lidt efter lidt fandt han det sikkert for besværligt og dyrt at fremskaffe de nødvendige kemikalier og artikler. I sine landlige omgivelser kunne han ikke slå igennem som daguerreotypist. Og der skete hele tiden fornyelser inden for branchen. Fra 1856 svandt virksomheden derfor gradvist ind.

Alligevel er det værd at drage ham frem af glemslen i dag. Christian Jørgensen var nemlig efter alt at dømme den første, der forsøgte sig i hertugdømmerne som daguerreotypist på landet.

NOTER OG HENVISNINGER

Artiklen gengives her i oversættelse (ved Lars N.Henningsen) og let forkortet. Den fuldstændige, tysksprogede udgave findes i *Nordelbingen* bd. 59, 1990.

1. Christian Jørgensens regnskabsbog findes i Landsarkivet i Aabenraa, Privatarkiv Acc. 1073. Heftet er ikke pagineret. Hvor andet ikke er angivet, er regnskabsbogen kilde til oplysningerne i det følgende.
2. LA Åb, Privatarkiv Acc. 1073, 1854 29.9. Jørgensen taler om »Sønderb. Blad«.
3. LA Åb, Privatarkiv Acc. 1073. Notaterne fra 1.4.1848 til 24.4.1852 er ikke dateret. Dette er derimod tilfældet fra 25.4.1852 til 31.7.1858.
4. Itzehoer Wochenblatt 21.7.1843.
5. Kieler Wochenblatt 12.6.1844.
6. Die Heimat 1957 s. 262f.
7. Husumer Wochenblatt 21.8.1846.
8. Hermann Krone: Die für alle Zeit vom praktischem Wert bleibenden photographischen Urmethoden, genoptryk VE B Fotokinoverlag Leipzig u. år. s. 9-34.
9. Vedr. Christian Friedrich Brandt (1823-91) se Uwe Steen: Friedrich Brandt. Ein Pionier der Photographie in Schleswig-Holstein. Schriften der Schleswig-Holsteinischen Landesbibliothek bd. 10, Heide in Holstein 1989.  
samme: Friedrich Brandt und die Anfänge der Fotografie in Schleswig-Holstein. Grenzfriedenshefte 1989 s. 191-198.
10. Angelo Andrea Sillo (senere kaldte han sig Silo) blev født 1.10.1802 i Lemma, provinsen Como i Lombardiet. Før 1845 kom han som omrejsende »opticus« til Flensborg og slog sig ned dér. Som handlende var han kendt overalt i hertugdømmerne og tilbød blandt andet mange af de dengang almindelige optiske artikler, således Camerae obscurae, – lucidae, panoramaglas, tilbehør til daguerreotypiapparater m.m. Måske solgte han også fotokemikalier. Han døde 30.12.1879 i Flensborg.
11. Johann Heinrich Möller (f. 1798/99 Husum, d. 1863 Flensborg) var handlende i Flensborg fra 1821. Han havde en kunst- og papirhandel og et stentrykkeri og boede Holm 525. Fra 1852 handlede han med optiske artikler og fotokemikalier, jvfr. annonce i Flensburger Zeitung 10.11.1852. Möller og Brandt var først konkurrenter, senere arbejdede de sammen.
12. Hermann Krone, anf. arb.
13. LA Åb, Privatarkiv Acc. 1073, 1853 31.12.  
Udgifter: 1960 mark 12 skilling  
Indtægter: 1960 mark 12 skilling.
14. I Aabenraa var det guld- og sølvarbejder og daguerreotypist Mathias Lorenz Meyer (f. 1794 Tønder, d. 1864 Aabenraa) fra 1845 (Apenrader Wochenblatt 22.10.1845).  
I Sønderborg var det Johann Ludwig Stöckler (f. 1826 Sønderborg, d. 1898 Sønderborg), fra o. 1849 (Den danske Slesviger 3.10.1849).
15. 1. Frisør og daguerreotypist Eduard Theodor Adersen, fra o. 1849.  
2. tandlæge Johann Christian Friedrich Besser (1803-65) fra o. 1843.  
3. bogbinder og fotograf Christian Friedrich Brandt (1823-91), fra 1852.  
4. økonom og daguerreotypist Heinrich Rudolph Hess (1813-69) 1849.  
5. maler og daguerreotypist Mathias Kriegsmann (1808-96) fra 1852.  
6. kommis og daguerreotypist Christian Frederik Mathiasen (1823/24-) 1849.  
7. gravør og daguerreotypist Claus Schuldtz (1802/03-) fra 1846.  
8. skuespiller og daguerreotypist Johann Friedrich Theodor Stein (1824-), o., 1851.
16. LA Åb, Privatarkiv Acc. 1073, vedlagt side.
17. 1. april 1854 indførtes møntreform i Danmark. Indtil 31.7.1854 noterede Jørgensen i mark kurant, fra 1.8.1854 i rigsmønt. Beløbene 1854 og 1855 er omregnet i mark kurant.
18. Excl. udgifter for udbygning af atelieret på 38 mark 8 skilling.

19. Museum Folkwang Essen (udg.): Verfahren der Fotografie (1989) s. 58.  
Senere blev kalotypierne kaldt talbotypier.
20. Præsenteret 1851 af englænderen Frederick Scott Archer. Typen blev kaldt ambrotypi. Slog fra 1855 mere og mere igennem i Slesvig og Holsten.
21. F.eks. tog Th.J.Bloch (Rendsburger Wochenblatt 21.3.1855) 1 Rd. og mere for et daguerreotypi; Adolph Brachlow (Meldorfer Wochenblatt 14.1.1854) 4 mark =  $\frac{2}{3}$  Rd. for et enkeltpersons-daguerreotypi.
22. Excl. 18 mark 18 skilling for daguerreotypiundervisning.
23. Alkohol, messing-billedøskener, brom, bromkalk, klorbromkalk, klorguld, daguerreotypi-apparater, glasplade til en jodereindretning, guldborter, guldvand, jod, joderekasse, kolloodium, metalguld og - sølv i ark, natron, objektiver, objektivglas - slibepapir, plader i forskellige størrelser, polereolie, pudsebomuld, pudseklods, kviksølv, rammer (indfatninger), fløjl, sølvnitrat, destilleret vand.
24. Billedglas, billedrammer, stål-billedøskener, blomsterpotter, flasker, gaze til jalousier, gipsfigurer, glas, guttapercha-skåle, trækasse til  $\frac{1}{4}$  plader, hovedstøtte, kulisser til atelier, skindtørklæde, miksturglas, polerepulver, rammer til elegante jalousier, skåle, sprit, spritlampe, stentøjsskåle, vitriol.